

Popravak i prerada orgulja u bazilici Srca Isusova u Zagrebu

Lorand Kilbertus

Restauracija orgulja jest popravak, ali nije svaki popravak restauracija. Dok se kod restauracije nastoji sačuvati svaki sastavni dio orgulja, dotle obični popravak ne postupa s toliko pijeteta prema orguljama. Restauriramo instrumente koji su veoma vrijedni, koji imaju povijesno značenje, pa zato ulažemo veliki trud da se sanira ono što je dotrajalo, kao npr. crvotočinom nagrizeni dijelovi. To je veoma skupo i zato nije vrijedno to primijeniti u svakom slučaju. Kod manje vrijednih instrumenata smijemo mirne duše zamijeniti dotrajale stare dijelove novima.

I.

Ono što prvi dio naslova kazuje mogli bismo kratko razmotriti s četiri vidika:

1. Čišćenje, ugađanje (štimanje) i eventualno intoniranje orgulja te uklanjanje manjih kvarova;
2. Popravak orgulja sa zamjenjivanjem dotrajalih dijelova koji se ne daju popraviti;
3. Tehnička i arhitektonska poboljšanja i promjene;
4. Promjene i eventualno proširivanje zvukovne dispozicije.

1. Čišćenje i ugađanje (štimanje) spada u redovitu brigu oko održavanja instrumenta. To nije tako jednostavno kako se čini. Neki majstori postupaju vrlo barbarski sa sviralama kod ugađanja. Nerijetko vidamo orgulje kod kojih su male svirale sve zguzvane i razderane pri vrhu. To je vrlo komotno za ugađača, ili ugađač nema odgovarajućeg alata, ili je lijen upotrijebiti taj alat. Takvi nesavjesni ljudi nanose više štete nego što je časovita korist od ugođenih orgulja. U jednoj sam katedrali vidio da su zbog nesavjesnog postupka kod ugađanja sve, ama baš sve metalne svirale bile teško oštećene.

Od vremena do vremena bit će potrebno intonirati po koju sviralu, koja ili prepuhuje, ili ne daje zvuk. Manji kvarovi su npr. začepljivanje kakve nastale pukotine na zračnicama ili gdje drugdje, stavljanje nove kožice kod jednog ili drugog relejnog mješčića, izmjena slabe opruge kod koje tipke i slično.

Orgulje koje su ovako održavane dobro zvuče, a kad se to učini sa zapuštenim orguljama, čak i neupućeni vjernici sa zadovoljstvom ustanove da im orgulje »ljepše sviraju«.

2. Ima dijelova koji se ne daju popraviti: istrunula koža na mijehu, crvotočinom izjedena drvena svirala; ili je nešto palo u orgulje i potpuno uništilo i raskidalo neke metalne ili druge svirale; dotrajali sviraonik, dotrajala električna traktura,

izlizani pedali... Posebno valja spomenuti da kod orgulja pneumatskog sistema treba od vremena do vremena izmijeniti sve kožice na relejnim mješčićima, bez obzira na to jesu li neki mješčići još u redu ili ne. Kad učestaju kvarovi na tim mješčićima, najbolje je sve izmijeniti, inače svaki čas treba popravljati, a pri učestalom skidanju i namještanju releja ispod zračnica mogu ti releji stradati.

Koji put su ti popravci tako dalekosežni i tako duboko zahvaćaju da se može postaviti pitanje nije li onda, kad su već ionako potrebne velike izmjene, bolje postaviti — umjesto dotadašnjeg — neko bolje tehničko rješenje. A neke su orgulje tako dotrajale da ih nije vrijedno popravljati, nego je najbolje postaviti novi, pa makar i manji instrument na njihovo mjesto. To bi moglo biti i manje posla i manje izdataka negoli popravljati kakvu bezvrijednu starudiju.

3. Što možemo poboljšati kod orgulja u tehničkom i u arhitektonskom pogledu? Ovamo spada i stanovito proširivanje orgulja. Veoma je čest slučaj da se nabavlja ventilator na električni pogon (nažalost vrlo često s elektromotorom koji zuji, premda ima takvih koji rade nečujno). Moguće je zamijeniti pneumatsku trakturu električnom, kakav nespretan sviraonik spretnijim, što će obično biti potrebno kad se mjesto pneumatske trakture postavlja električna. Ako to dopušta traktura, možemo sviraonik postaviti na zgodnije mjesto, što već spada u arhitektonske promjene. Ovamo spada i bolji razmještaj zračnica, da se izbjegne prebrzo raštimanje, da se omogući lakši pristup sviralama, da se zvuk svirala može bolje razviti i da velike svirale ne pokriju male — ili obratno. Mogu se čak i svirale drukčije razmjestiti, da bolje zvuče ili da bude pristup do njih lakši. Takvim se postupkom može znatno poboljšati cjelokupni zvuk orgulja. Ako nema žaluzija, možemo staviti svirale — ali ne glavnog manuala — u žaluzije. Ako je sviraonik inače dobar, možemo zamijeniti kakav komplicirani sistem slobodnih kombinacija boljim, jednostavnijim. No i pri takvim promjenama dobro je pitati nije li u nekim slučajevima bolje nabaviti čitave nove orgulje.

4. Često nema dovoljno novaca da se nabave nove orgulje. Stare bi imale dosta registara, ali ima previše osamstopnih, dok dvostopnih možda uopće nema. Nema možda ni jedna samostalna kvinta. Mikstura leži predboko, pa ne daje sjaja, nego zaglušuje svojom drekom. Koji put orgulje ne daju zvukovnu cjelinu. Ili manjka nešto važno, ili nešto nije u razmjeru. U nekim je slučajevima potrebno dodati čitav novi manual.

Pri tom valja imati pred očima slijedeće. Neki se registri dadu preintonirati tako da dobiju drugu boju. Neki se dadu preraditi — tu imade mnogo mogućnosti, dok neke valja ukloniti i zamijeniti

nečim dobrim. Pri preradi ima stvari koje se ne daju izmijeniti. To bi značilo gotovo isto kao i staviti novo, a možda je popravak čak skuplji od novog. Imamo li npr. Principal 8', kojem raste menzura, moramo ga ostaviti takva kakav jest, samo možda malo drukčije intonirati, jer se menzura koja raste ne da izmijeniti. Ako nam se to ne sviđa, valja nabaviti kompletni Principal 8'. Isto se tako u mnogo slučajeva ne da ništa učiniti sa zaobljenom gornjom usnom kod nekih registara. To čini zvuk teškim. Promijeniti oblik gornje usne koji put praktički je nemoguće, odnosno mnogo je jednostavnije izraditi nove svirale. U većini slučajeva kod starijih se orgulja s romantičnom dispozicijom mogu neki dublji registri ili promijeniti u više, ili zamijeniti višim registrima. Gamba 8' se vrlo lako da preraditi u Kvintu 2 2/3'. Umjesto jednog od dva registra iz porodice flauta i burdona može se staviti kakav četverostopni ili dvostopni. Mikstura koja preduboko leži mogla bi se kakvom »rokadom« premjestiti zvukovno na više i možda — što će obično biti i potrebno — blaže intonirati. S takvim se izmjenama mnogo dobiva.

Kod nekih orgulja s romantičnom dispozicijom treba u nekim slučajevima ili proširiti drugi manual, ili, ako je već broj, dodati još jedan manual sa možda malim brojem registara, ali dobro izabranim. O svemu tome valja se posavjetovati sa stručnjakom i ne ostajati tvrdoglavo pri svojoj zamisli. Neki majstori imaju s tim vrlo mnogo iskustva.

Treba nastojati da kod takvih promjena svaki manual, a po mogućnosti i pedal, bude sa zvukovne strane potpun: da budu zastupani i principali i flaute, razlomkasti alikvoti i miksture, a dopuštaju li sredstva, da bude i koji jezičnjak.

II.

Ovo što je do sada na malo apstraktan način bilo rečeno, pokušat ću osvijetliti jednim konkretnim slučajem.

Godine 1905. dobila je tek novosagrađena crkva Srca Isusova u sadašnjoj ulici Junija Palmotića u Zagrebu nove orgulje, koje je postavila tvrtka Rieger iz Jägersdorfa. Imale su sljedeću dispoziciju:

Glavni manual:

1. Principal 16'
2. Principal 8'
3. Burdon 16'
4. Hohlflöte 8'
5. Gedäckt 8'
6. Fugara 8'
7. Salicional 8'
8. Gemshorn 8'
9. Trompete 8'
10. Oktav 4'
11. Flute octaviane 4'
12. Dolce 4'
13. Superoktav 2'
14. Rauschquinte 2' 2/3-2'
15. Kornett 3-5 fach
16. Mixtur 5 fach.

Drugi manual: (u žaluzijama):

17. Quintadena 16'
18. Geigenprincipal 8'
19. Konzertflöte 8'
20. Lieblich gedäckt 8'
21. Gamba 8'
22. Aeolina 8'
23. Vox Coelestis 8'
24. Oktav 4'
25. Rohrflöte 4'
26. Flautina 2'
27. Harmonica Aetherea 4 fach
28. Oboja 8'

Pedal:

29. Kontrabass 16'
30. Subbass 16'
31. Violonbass 16'
32. Harmonikabass 16'
33. Tuba 16'
34. Quintbass 10 2/3'
35. Oktavbass 8'
36. Flötenbass 8'
37. Cello 8'

Jedna stalna i tri slobodne kombinacije; spojevi pedala i manuala; superoktavni i suboktavni spojevi; manubriji za P, MF, F, FF, tutti, flaute, principale, gudače, jezičnjake, pedal automatski, pedaliete za crescendo — za žaluzije.

Zvukovni raspored, kako se nazire iz navedenih registara, ne bi po sebi trebao biti tako loš. U stvari imao je prilične nedostatke:

1. Registri glavnog manuala u razmjeru prema registrima drugog manuala preširoko su menzurirani, i obratno;

2. Glavni manual bio je pun i vrlo glasan, a drugi je manual bio pretih;

3. Na glavnom manualu četverostopni registri bili su pretihi, osobito Oktav 4' koji se gotovo i nije osjetio kad je bio dodan Principalu 8';

4. Općenito su gudači prema flautama bili presusko menzurirani, i obratno;

5. Orgulje su — izuzev neke kombinacije — tek sa superoktavnim spojem I — I postale svijetle; no time je Tuttizvuk postao previše glomazan kad se uključe;

6. Razmjerno je bilo previše osamstopnih registara u manualu;

7. Oboja 8 i Harmonica Aetherea u drugom manualu bijahu previše tanki, nisu odgovarali svojoj svrsi;

8. U pedalu je manjkao četverostopni registar i mikstura;

9. Na manualima su manjkale samostalne kvinte i njima slični registri.

To bi bili uglavnom zvukovni nedostaci orgulja. Još nešto o tehničkim nedostacima:

1. Pneumatska traktura je kasnila;

2. Mijeh nije imao dosta zraka da snabdije Tutti orgulja;

3. Sviraonik pomalo nespretan;

4. U nutrimi su svirale bile postavljene preglusto;

5. Zračnice glavnog manuala bile su razdjeljene u dva dijela i postavljene jedne iznad drugih: to je uvelike prigušivalo zvuk ionako previše gusto postavljenih svirala;

6. Do mnogih je svirala bilo teško doći kod ugađanja. Osim toga orguljama je bio potreban generalni popravak, što se prije svega odnosilo na mješčiće releja koje je sve trebalo izmijeniti, a trebalo je temeljito očistiti i ugoditi orgulje. Trebalo je nadalje sviraonik postaviti na drugo mjesto, jer je pjevačima oduzimaio previše mjesta na uskom koru.

Najprije se postavilo pitanje: da li samo izvršiti generalni popravak, ili uz generalni popravak napraviti promjene u mehanizmu i zvukovnoj strukturi orgulja, ili postaviti nove orgulje. Za nove orgulje nije bilo dosta novaca pa je time to pitanje bilo riješeno. Budući da su orgulje imale toliko zvukovnih i tehničkih nedostataka, uprava crkve nije se mogla zadovoljiti samo s generalnom reparaturom. Tehničke i zvukovne izmjene zahtijevale su stanovite izmjene u registrima, dodavanje novog manuala (time je izglađen nerazmjer između postojeća dva manuala) i električnu trakturu s drugim sviraonikom: prihvaćena je ovakva reparatura.

Uprava crkve se obraćala raznim firmama. Gotovo se nitko nije htio prihvaćati pregrađivanje pod izlikom da su te orgulje loše građene i da pregrađivanje ničemu ne vodi. No firma F. Zanin se pokazala spremnom da se lati toga posla. G. Gustavo Zanin, sadašnji šef i vlasnik te tvrtke, voli se prihvatiti problema koji se čine nerješivima. Nakon dužeg pregovaranja potpisan je ugovor i posao je započeo. F. Zanin je dao nekoliko prijedloga od kojih je prihvaćen najjeftiniji s nekim malim nadopunama.

Zvukovna dispozicija novih orgulja je slijedeća:

I. manual, Positivo:

1. Principale 8'
2. Bordone 8'
3. Ottava 4'
4. Flauto in VIII 4'
5. Flauto in XII 2 2/3'
6. Flauto in XV 2'
7. Decimanona 1 1/3'
8. Ripieno 1'+2/3'
9. Voce Umana 8'
10. Cromorno 8'
11. Tremolo

II. manual, Grand'Organo

12. Principale 16'
13. Bordone 16'
14. Principale 8'
15. Bordone 8'
16. Flauto 8'
17. Corno 8'
18. Salicionale 8'
19. Ottava 4'
20. Flauto traverso 4'
21. Duodecima 2 2/3'
22. Quintadecima 2'
23. Vigesimaseconda 1'
24. Ripieno acuto 1 1/3'+1'
25. Ripieno grave 5 file
26. Cornetto 3 file
27. Tromba 8'

III. manual, Espressivo

28. Quintadena 16'
29. Principale 8'
30. Gamba 8'
31. Bordone 8'
32. Eolina 8'
33. Ottava 4'
34. Flauto ottavante 4'
35. Nazardo 2 2/3'
36. Silvestre 2'
37. Ripieno 4 file
38. Voce celeste 8'
39. Oboe 8'

Pedale

40. Contrabasso 16'
41. Subbasso 16'
42. Violone 16'
43. Gran quinta 10 1/3'
44. Basso forte 8'
45. Flauto 8'
46. Ottava 4'
47. Ripieno 4 file
48. Bombarda 16'

Spojevi pedala, manuala, superoktavni i suboktavni, posebni anulatori za superoktavne i suboktavne spojeve i za svaki pojedini jezičnjak. Pet memorizatora za čitave orgulje i po pet za svaki manual posebno (uz pedalne registre i odgovarajuće spojeve). Pedalietta za crescendo u 10 dinamičkih stupnjeva, i pedalietta za žaluzije espressiva, fondi, jezičnjaci, tutti.

S obzirom na cjelokupnu zvukovnu strukturu pregrađenih orgulja može se reći:

1. Na svakom manualu i pedalu zastupane su sve glavne skupine registara: principali, flaute i burdoni, razlomkasti alikvoti, miksture i jezičnjaci.

2. Dok novi pozitiv ima tipično talijansku baroknu dispoziciju i intonaciju, ostali su dijelovi sačuvali romantični značaj, no imaju dovoljno visokih registara.

3. Cjelina odgovara romantičnom načelu da se pojedini manuali razlikuju u jačini zvuka i u menzuri svirala. Novi pozitiv čini organski prijelaz od glasnog i široko menzuriranog glavnog manuala tihom i usko menzuriranom espressivu. No nema svirala na starim dijelovima, koje su ostale nepromjenjene, a da ih majstor Zanin nije preintonirao i tako uskladio novu cjelinu, koliko je to moguće s obzirom na menzure i oblik svirala. Jezičnjaka je razmjerno malo, ali su dobro izabrani i vrlo dobro međusobno usklađeni. Oboe 8' u espressivu je nova.

Ne baš nuzgred spominjem kao zanimjivost, da su principali pozitiva menzurirani i oblikovani prema principalima našeg velikog graditelja orgulja Nakića, osnivača Venecijanske škole u građenju orgulja.

Do sada je sve vrlo dobro funkcioniralo, što se osobito pokazalo prigodom 4 do sada održanih koncerata. Tu se vidjelo da orgulje odgovaraju ne samo zahtjevima liturgijskog muziciranja, nego i zahtjevima koncertnih programa. Premda ne možemo reći da je to sada savršeni instrument — potpuno novi instrument, dakako, bio bi bolji — ali svi koji znadu kako su orgulje izgledale prije i znadu kako izgledaju sada, tj. kako zvuče, što se sve na njima može izvesti, kako je na njima udobno svirati, više su nego ugodno iznenađeni, da ne reknemo oduševljeni.

Čitav posao oko preuređivanja orgulja je najbolja preporuka za rad g. Gustava Zanina iz Codroipa, koga već dobro poznajemo iz dosadašnjih reklama u ovom časopisu.

**Deset USKRSNIH pjesama
na dvije male
GRAMOFONSKE ploče!**

Svaka ploča počinje veselim uskrsnim zvonima te zvucima zagrebačke katedrale.

Sadržaj I. ploče:

Uskrsnu Isus doista
Pjevaj hvale Magdaleno
Nek mine Majko s lica Tvog
Nakon teških muka
Isus je uskrsnuo

Sadržaj II. ploče:

Kraljice neba raduj se
Isus usta slavni
Gospodin danas uskrsnu
Krist iz groba ustade
Veliko je sad veselje
Narudžbe:

**Rkt. Župni ured
YU — 74250 MAGLAI**